

Halyna Pšeničkina – Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto Tautosakos archyvo skyriaus vyresnioji mokslo darbuotoja

Moksliniai interesai: etnomuzikologija, muzikinis folkloras, dainuojamoji tautosaka, folkloro įrašai, etnomuzikologinės ekspedicijos

El. paštas: eee.dnipro@gmail.com

Halyna Pshenichkina – senior research fellow at Folklore Archives Department, Institute of Lithuanian Literature and Folklore

Research interests: ethnomusicology, musical folklore, singing folklore, folklore recordings, ethnomusicological fieldworks

E-mail: eee.dnipro@gmail.com

Halyna Pšeničkina

Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas

UKRAINIEČIŲ MUZIKINIO FOLKLORO ĮRAŠAI LIETUVOJE IR JŲ YPATYBĖS¹

Anotacija

Etnomuzikologines ekspedicijas įvairiuose Ukrainos etnografiniuose regionuose rengia gausus būrys profesionalių mokslininkų ir vietinių kraštotyrininkų. Sukaupta garso ir vaizdo įrašų medžiaga perduodama žymiausiems folkloro archyvams Kyjive, Lvive, Dnipro mieste, regioninėms kultūros paveldo apsaugos institucijoms. Tai daug laiko reikalaujantis procesas, ne visada vykdomas sistemingai ir nuosekliai. 2022 metų vasario mėnesį rusofašistų pradėti nauji karo veiksmai Ukrainoje iš esmės pakeitė šio darbo specifiką. Tenka nelengvomis sąlygomis skubiai ieškoti galimybių minėtus etnografinės medžiagos įrašus ar jų kopijas perkelti saugoti analogiškuose saugiuose užsienio archyvuose. Straipsnyje pateikiama informacija apie straipsnio autorės asmeninių Ukrainos folkloro įrašų duomenis, jų apimtis, išsaugojimo galimybes ir jų dokumentavimo bei tyrimo perspektyvas Vilniuje, Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto Tautosakos archyvo skyriaus fonduose.

PAGRINDINIAI ŽODŽIAI: ukrainiečių muzikinis folkloras, etnomuzikologinės ekspedicijos, folkloro archyvai, garso įrašai, vaizdo įrašai.

Abstract

Ethnomusicological expeditions are organised in various ethnographic regions of Ukraine by a large group of professional scientists and local ethno-culture preservation enthusiasts. The collected audio and video material is transferred to the most famous folklore archives in Kyiv, Lviv and Dnipro, and to regional cultural heritage protection institutions. It is a time-consuming process which is not always carried out systematically and consistently. In February 2022, the hostilities launched by the Russo-fascists in Ukraine fundamentally changed the specifics of this work. In these difficult

¹ Straipsnis parengtas pagal LKT remiamo projekto „Ukrainos Čerkasų srities tradicinių dainų tyrimai ir sklaida“ (Nr. S/ETN-31(6.36)/2022) programą, 2022 metais vykdomą Lietuvių literatūros ir tautosakos institute.

conditions, it is necessary to look for opportunities urgently to transfer the mentioned recordings of ethnographic material, or copies of them, for storage in similar secure foreign archives. The article provides information about the author's personal recordings of Ukrainian folklore, their scope, preservation possibilities, and the prospects for their documentation and research in Vilnius, in the archive of the Department of Folklore of the Institute of Lithuanian Literature and Folklore. KEY WORDS: Ukrainian musical folklore, ethnomusicological expeditions, folklore archives, audio recordings, video recordings.

DOI: <http://dx.doi.org/10.15181/rh.v30i0.2455>

Į v a d a s

Ukrainiečių tradicinių dainų ir jų gyvavimo aprašų įrašai kartu su mano vyrų LMTA etnomuzikologu KU (nuo 2018 m. – LMTA) prof. dr. Rimantu Sliužinsku buvo nuo 2015 metų pradėti sistemingai daryti mums vykstant į etnomuzikologines ekspedicijas įvairiuose etnografiniuose Ukrainos regionuose. Visa ši medžiaga iš pradžių buvo saugoma asmeniniuose mūsų šeimos skaitmeninės medžiagos archyvuose dviem egzemplioriais – Lietuvoje (Klaipėdoje) ir Ukrainoje (Čerkasuose). Susitarus su tuometine Tautosakos archyvo skyriaus vedėja dr. Rūta Žarskiene, 2017 metais sutarėme šių įrašų kopijas perduoti saugoti LLTI Tautosakos archyvo skyriaus fonduose. Taip kasmet iki pat šių dienų pradėjo pildytis šis unikalus tradicinio ukrainiečių muzikinio folkloro vaizdo ir garso įrašų aruodas. Deja, 2021 metais dėl koronaviruso pandemijos mūsų ekspedicinės išvykos Ukrainoje buvo laikinai nutrauktos, o nuo 2022 metų vasario mėnesį prasidėjusio karo yra sustabdytos neribotam laikui, kol iš mūsų žemės bus išvytas paskutinis rusofašistinis okupantas.

2005–2015 metais buvau organizavusi ir dalyvavusi ankstesnėse folkloro ekspedicijose. Esu aplankiusi daugiau nei 500 kaimų Čerkasų, Dnipropetrovsko, Rivnės, Černihivo, Kyjivo, Žytomyro, Voluinės, Lvivo, Ivano–Frankivsko regionuose. Privataus tautosakos (šeimos) archyvo įrašų inventorizacija pradėta daryti ir pagal Lietuvoje priimtą sistemą. Prasidėjus naujiems karo veiksams Ukrainoje, juos kartu su pluoštu ekspedicinių sąsiuvinų mums pavyko sėkmingai pargabenti į Lietuvą. Šie asmeniniai mano įrašai yra pamažu tvarkomi ir laikui bėgant taip pat bus perduoti saugoti LLTI archyvų fondams. Šiame straipsnyje aptarsime įrašus, darytus nuo 2015 metų, kurie jau yra saugomi Instituto archyvuose.

Tyrimo *objektas* – 2015–2020 metais Ukrainoje padaryti tradicinių dainų garso ir vaizdo įrašai, kurių kopijos yra perduotos saugoti Lietuvos folkloro archyvų fonduose.

Straipsnio *tikslas* – aptarti šių įrašų apimtis, vietas, apžvelgti šio darbo tąsą perspektyvas karo veiksmų Ukrainoje kontekste.

Uždaviniai – išanalizuoti esmingiausius šių dainų melodikos bruožus jų geografinių arealų kontekste, pirmą kartą pristatyti juos lietuvių kalba Lietuvos etnomuzikologų bendrijai.

Tyrimo *metodika* – analizės, statistinis, apibendrinimo, aprašomasis metodai.

Įrašų vietovės ir apimtys

Pirmoji šeimininė etnomuzikologinė mūsų ekspedicija buvo surengta 2015 metų balandžio 21–24 dienomis Čerkasų (Черкаси) srities Chrystynivkos (Христинівка) rajono Ositnos (Осітна), Špolos (Шпола) rajono Lebedyno (Лебедин), Drabivo (Драбів) rajono Velykų Chutiro (Великий Хутір), Horodyščės (Городище) rajono Petropavlivkos (Петропавлівка) ir Orloveco (Орловець) kaimuose. Įrašų trukmė – 16:17'51" (garso) ir 12:48'37" (vaizdo). Ir toliau dažniausiai esame lankęsi įvairiuose Čerkasų srities rajonų kaimuose. Šis regionas žymus tuo, kad čia ribojasi ir viena kitai įtaką daro ryškios savo skirtingais tradicinio dainavimo bruožais etnografinės sritys. Centrinėje Dnipro upės vietovių teritorijoje yra žinomi trys skirtingi Ukrainos etnografiniai regionai, pasižymintys savitomis liaudies dainavimo tradicijomis. Pirmasis jų – Podolės regionas su ypač archajiškais liaudies dainų žanrais ir unikaliais jų muzikinės stilstikos bruožais. Kiti du – Naddniproianščinos ir Poltavščinos – etnografiniai regionai su spalvingomis ir turtingomis tradicinio dainavimo ypatybėmis, kur vyrauja polifoninės liaudies dainavimo tradicijos. Jeigu leis karo situacija, svarbiausias mūsų etnomuzikologinės veiklos tikslas čia tebėra toliau rengti lokalines folklorines ekspedicijas, jų metu fiksuoti bei dokumentuoti visų trijų minėtų dainuojamojo folkloro tradicijų tęstinumą. Remdamiesi gautais pirminės medžiagos faktais, turime atlikti mokslinius tyrimus jų stiliaus, žanro, ritminės ir melodinės tipologijos aspektais. Svarbu ir sudaryti bei nuolat tikslinti konkrečių dainavimo ypatybių makro- ir mikroelementų žemėlapius pagal įvairių minėtų parametrų paplitimo ribas (plačiau apie tai žr.: Pšeničkina 2019, 148–160).

2015 metų rugpjūčio 14 ir lapkričio 10–12 dienomis darėme įrašus Horodyščės (Городище) rajono Orloveco (Орловець) kaime. 2016 metų liepos 6 dieną – Čyuryno (Чигирин) rajono Chudolijivkos (Худоліївка) kaime. 2016 metų gruodžio 11 dieną – to paties rajono Matvijivkos (Матвіївка) kaime. 2017 metų sausio 22 dieną – Čerkasų (Черкаси) rajono Kumeikų (Кумейки) kaime. 2017 metų kovo 12 ir balandžio 18 dienomis – vėl Horodyščės rajono Orloveco kaime. 2017 metų liepos 13–14 dienomis – Katerynopilio (Катеринопіль) rajono Vikneno (Вікнено), Hulaiapolės (Гуляйполе) kaimuose, Talnės (Тальне) rajono Kryvi Kolinos (Криві Коліна) kaime. 2018 metų balandžio 26 dieną kartu su Čerkasų S. S. Hulak-Artemovskio muzikos kolegijos moksleiviais – Horodiščės

rajo Petropavlivkos (Петропавлівка) bei Smilos (Сміла) rajono Nosačivo (Носачів) kaimuose. 2019 metų gegužės 15 dieną – Kamjankos (Кам’янка) rajono Hrušківkos (Грушківка) kaime. Atskirai verta paminėti mūsų ekspediciją į Čerkasų srities Zvenyhorodkos (Звенигородка) rajono apylinkės akademiko Ahatanhelo Krymskio (Агатангел Кримський, 1871–1942) keliais, 2017 metų liepos 7–9 dienomis aplankant Ryžanivkos (Рижанівка), Vilchiveso (Вільхивець), Popivkos (Попівка), Myzynivkos (Мизинівка) ir Ozirnos (Озірна) kaimus. Iš viso Čerkasų srities apylinkėse iki šiol esame padarę 50:22’01“ trukmės garso ir 40:21’15“ trukmės vaizdo įrašų.

Dnipropetrovsko srities kaimuose buvo taip pat surengtos šešios etnomuzikologinės ekspedicijos. Šia įrašai buvo daromi kartu su šio miesto M. Glinkos muzikos akademijos studentais. Šiame Ukrainos krašte pirmoji ekspedicija – 2015 metų spalio 5–6 dienomis Tomakivkos (Томаківка) rajono Vyščetarasivkos (Вищетарасівка), Vyvodovės (Виводове), Volodymyrivkos (Володимирівка), Kyslyčiuvatės (*Кисличувате*) ir Kirovskės (*Кіровске*) kaimuose (7:47’47“ garso ir 6:21’25“ vaizdo įrašų). Antroji – 2015 metų lapkričio 16 dieną Verchniodniprovsko (*Верхньодніпровськ*) rajono Hanivkos (Ганнівка) ir Puškarivkos (Пушкарівка) kaimuose (1:59’25“ garso ir 4:11’22“ vaizdo įrašų). Trečioji – 2016 metų balandžio 18–19 dienomis Mahdalynivkos (Магдалинівка) rajono Černečynos (Чернеччина), Hupalivkos (Гупалівка), Musijenkovės (*Мусієнкове*), Kotovkos (Котовка), Kovpakivkos (Ковпаківка) ir Stepanivkos (Степанівка) kaimuose (8:07’15“ garso ir 7:56’51“ vaizdo įrašų). Ketvirtoji – 2016 metų birželio 13–14 dienomis to paties Mahdalynivkos (Магдалинівка) rajono Hupalivkos (Гупалівка), Ševskės (Шевське), Mynivkos (Минівка), Zaplavkos (Заплавка) ir Vynohradivkos (Виноградівка) kaimuose (7:03’35“ garso ir 5:46’41“ vaizdo įrašų). Penktoji – 2016 metų gruodžio 6–7 dienomis Petropavlivkos (Петропавлівка) rajono Dmytrivkos (Дмитрівка), Čiumakų (Чумаки), Chorošos (*Хороша*), Osadčės (Осадче) ir Malomykolajivkos (Маломиколаївка) kaimuose (10:57’24“ garso ir 10:13’49“ vaizdo įrašų). Šeštoji ir kol kas paskutinė – 2017 metų birželio 13–14 dienomis Pokrovsko (Покровськ) rajono Velykomychailivkos (Великомихайлівка), Malomychailivkos (Маломихайлівка) ir Kryvobokovės (Кривобокове) kaimuose (6:16’24“ garso ir 6:33’19“ vaizdo įrašų). Kaip ir Černihivo srities pasienio kaimai, daugelis besiribojančių su fronto linijomis Dnipropetrovsko srities gyvenviečių buvo ne kartą rusiškų okupantų apšaudytos. Didžioji dalis vietinių žmonių iš ten išvyko į Vakarus, neturėdami vilčių grįžti į sudegintus gimtuosius savo kaimus. Ir šiaip pamažu nykstančios vietinės folkloro tradicijos šiame regione tapo negrįžtamai sunaikintos.

Visos šioje apžvalgoje minimos etnomuzikologinės ir etnografinės medžiagos kopijos yra perduotos saugoti LLTI Tautosakos archyvo fondams. Bendra jų trukmė 2022 metų gegužės 19 dienos duomenimis – 174:55'40“ garso ir 140:20'49“ vaizdo įrašų. Tai didžiulis turtas, kurio poetinių tekstų ir melodikos bruožų šioje apžvalgoje aptarti nėra galimybės. Tam turi būti skirtas atskiras rimtas mokslinis darbas. Šių metų balandžio mėnesį pradėjusi dirbti šiame archyve, tikiuosi pamažu transkribuoti šių dainų tekstus ir melodijas, sutvarkyti jų metrikos duomenis. Jie kol kas yra aprašyti ekspedicinio darbo sąsiuvinuose, kuriuos sunkiu karo pabėgėlių keliu kovo mėnesio pradžioje mes visus sveikus iš savo namų Čerkasuose sėkmingai atsivežėme į Lietuvą kartu su ten saugotais HDD skaitmeninių įrašų diskais. LLTI fondus artimiausiu laiku planuojame papildyti ir mano anksčiau, 2006–2014 metais, asmeniškai darytų ukrainiečių tradicinių dainų vaizdo bei garso įrašų kopijomis. O tai – dar beveik šimto valandų ekspedicinio darbo rezultatai. Tebūnie jie išsaugoti čia, Lietuvoje, bendriems ukrainiečių ir lietuvių tradicinių dainų lyginamiesiems tyrimams, jų sklaidai ir populiarinimui folkloro ansamblių repertuare, visoms kitoms jų gyvavimo formoms.

Sociokultūrinė ekspedicinio darbo Ukrainoje situacija

Aukščiau pristatytų Ukrainos muzikinio folkloro įrašų darymo aplinkybės iki pat COVID-19 pandemijos pradžios 2020 metų pavasarį buvo ganėtinai palankios. Deja, apie tai šiuo metu galima kalbėti tik būtuojų laiku, nes 2022 metų vasario mėnesį naujai eskaluoto karo kontekste visa tai tapo sunkiai prognozuojama.

Didžiojoje dalyje Čerkasų, Dnipropetrovsko, Černihivo sričių rajonų vietinėse gyvenamosiose vietovėse buvo išlikę kaimiškieji kultūros namai su savo direktoriais, buhalterijomis, kitu aptarnaujančiuoju personalu. Susisiekti su šių įstaigų vadovais buvo lengva ir dauguma jų geranoriškai prisidėdavo prie etnomuzikologinių ekspedicijų organizavimo jiems pavaldžiose teritorijose. Kaimo kultūros namų direktorės pačios susiskambindavo su geriausiai savo krašto muzikinio folkloro tradicijas išlaikiusiomis močiutėmis (su vyriškiais – labai retai), sutardavo patogų atvykti pas jas laiką, pasirūpindavo vietiniu transportu, nakvyne. Tokiu atveju tekdavo pasirinkti – daryti įrašus pačioje kultūros namų salėje (jeigu ten nebūdavo šalta), arba pas kurią nors močiutę bent kiek erdvesniuose jos namuose. Į ekspedicijas vykdavome dviese arba su dar keletu mano studentų, kuriems skaitau muzikinio folkloro paskaitas Čerkasų S. S. Hulak–Artemovskio muzikos kolegijoje. Visada iš anksto pasirūpindavome lauktuvėmis – dėžute sausainių, saldainių, zefyrų ar kitų skanumynų, nes įrašų sesija visada baigdavosi pačių dainininkų surengtomis vaišėmis, kur ant stalo

atsirasdavo ir tradicinių virtinių (*вареники*) su bulvėmis, kopūstais ar vyšniomis, sočių ukrainietiškų barščių (*український борщ*) su sūdytais lašinukais. Ant stalo būtinai atsirasdavo ąsotis ar trilitrinis stiklainis tradicinio džiovintų vaisių kompoto (*узвар*). Ukrainiečiai – vaišingi žmonės, tad stalai būdavo nukrauti dar ir virtomis dešrelėmis, įvairiomis daržovėmis, vaisiais. Čia prasidėdavo linksmiausia ir visiškai nenuspėjama ekspedicinė garso įrašų dalis (vaizdo kameros blaškytų dėmesį). Būtent čia į ant stalo nežymiai palikto diktofono atmintį įrašydavome gausius vaišių ir humoristinių dainų variantus.

Dažna močiutė įrašams ateidavo pasipuošusi savo pačios ar dar savo mamos ar močiutės išaustais ir tradiciniais raštais išsiuvinėtais rūbais. Pateikėjų amžius – nuo 40–50 iki 90 ar daugiau metų. Reta jų buvo baigusi kokį nors specializuotą technikumą ar kitą mokslą. Daugelis turėjo vidurinę ar nebaigtą vidurinę išsilavinimą. Kartu dainuodavo seserys ar tame pačiame kaime gimusios kitų giminystės ryšių atstovės. Būdinga buvo ir tai, kad atitekėdavo jos iš gretimų, kaimyninių kaimų. Reta jų būdavo atvykėlė iš kitų Ukrainos kraštų. Visada kalbėdavo savo kaimo tarme ar patarme. Viena jų būdavo visos grupės svarbiausia dainininkė – dainų sekos ir dainavimo tvarkos organizatorė. Likusios pateikėjos galėdavo su ja diskutuoti, siūlyti, tačiau paskutinis žodis likdavo jai – lyderei. Ji arba pati dainas užvesdavo, arba turėjo teisę ir nurodyti tai daryti konkrečiai kitai dainininkei. Nesant tokios lyderės, moterys dažniausiai sutrikdavo, ir įrašų kokybė dėl to galėjo ženkliai nukentėti.

Pagrindinę įrašų dalį pradėdavome laisvu bendravimu, geros ir neįpareigojančios darbo atmosferos sukūrimu. Papasakodavome apie save, savo darbus, išklausydavome pateikėjų prisistatymus. Paskui visas močiutes susodindavome viena eile (jų dažniausiai būdavo 3–8). Įjungę vaizdo kamerą, prašydavome iš eilės prisistatyti nurodant savo vardą, tėvavardį, pavardę, gimimo metus ir vietovę bei išsilavinimą (kiek klasių yra baigusios). Po to jų pasirinkta tvarka įrašydavome visas pačių pateikėjų siūlytas dainas. Išsekus repertuarui, pradėdavome klausinėti dainų iš savo turimų anketinių sąrašų. Eilės tvarka klausdavome kalendorinių apeiginių (*колядки, цедрівки, веснянки, троїцькі купальські, петрівки, жнивні*), vestuvinių (*весільні*), kazokų (*козацькі*), čiunakų (*чумацькі*), šeimos (*родинні*), jaunimo ir meilės (*про кохання*), humoristinių (*жартівливі*) ir kitokių bendros tematikos dainų. Mums buvo vertingi ir pateikėjų atsakymai apie iš mūsų klausymynų užmintas jiems žinomas bei nežinomas dainas, liudijantys konkrečių tekstų ar ištisų žanrų paplitimo ribas. Tai žymėdavomės ekspedicijos sąsiuvinuose. Jeigu pateikėjos prisimindavo tik tam tikros dainos žodžius be melodijos, prašydavome jų bent padiktuoti tekstus. Bediktuojant – žiūrėk, ir melodiją kartais pavykdavo prisiminti. Užvedus klaidingą melodiją, pateikėjos ryžtingai dainą nutraukdavo ir pripažindavo – ne ta gaida... Būdavo,

kad tik iš kelinto karto pavykdavo ją teisingai užvesti. Tokių neteisingų įrašų netrindavome, pasilikdavome juos atsargai. Visus padarytus vaizdo ir garso įrašus tą pat dieną perkeldavome į su savimi turimo nešiojamojo kompiuterio atmintį. Esant techninėms galimybėms, įrašų kopijas palikdavome ir vietiniams kultūros darbuotojams. Įrašų metu fiksuodavome ir interjero, pateikėjų aprangos detales.

Sunkiausia būdavo atsisveikinti su mielomis močiutėmis. Parvežus kiekvieną jų į savo sodybos kiemą vis glebėščiudavomės ir niekaip negalėdavome baigti mūsų tarsi naujos giminytės išpažinčių. Su daugeliu jų ir toliau palaikėme ryšius mobiliuoju telefonu, vykdavome pas jas pakartotinai įrašyti naujai prisimintų dainų. Joms buvo ypač svarbu žinoti ir jausti, kad jų atmintis yra reikalinga, kad visas jų perteiktas žinių kraitis bus išsaugotas kartų kartoms. Neteko matyti, kad jos viena kitai pavydėtų dėl daugiau už kaimynę pateiktų dainų, jaunystės tradicijų ir apeigų prisiminimų. Ekspedicija tapdavo svarbiu viso kaimo sociokultūrinio gyvenimo akcentu, visuotinai įsimintinu įvykiu.

Čerkasų srities muzikinio folkloro įrašų bruožai

Gimtojo mano Čerkasų krašto kaimai yra dažniausiai lankyti ir čia yra padaryta daugiausia muzikinio folkloro įrašų. Apie aplankytus kaimus ir įrašų apimtis jau yra rašyta anksčiau, tad čia lieka pristatyti būdingus man įdainuotų šio regiono dainų melodikos bruožus.

Centrinėje Dnipro upės vietovių teritorijoje žinomi trys skirtingi Ukrainos etnografiniai regionai, pasižymintys savitomis liaudies dainavimo tradicijomis. Visi jie siekia Čerkasų rajono ribas pagal šių laikų administracinio šalies skirstymo nuostatus. Pirmasis jų – Podolės regionas su ypač archajiškais liaudies dainų žanrais ir unikaliais jų muzikinės stilstikos bruožais. Kiti du – Naddniproianščinos ir Poltavščinos – etnografiniai regionai su spalvingomis ir turtingomis tradicinio dainavimo ypatybėmis, kur vyrauja polifoninės liaudies dainavimo tradicijos. Svarbiausias mūsų etnomuzikologinės veiklos tikslas čia yra rengti lokalines folklorines ekspedicijas, jų metu fiksuoti ir dokumentuoti visų trijų minėtų dainuojamojo folkloro tradicijų tęstinumą Čerkasų rajono ribose ir, remiantis gautais pirminės medžiagos faktais, atlikti mokslinius tyrimus jų stiliaus, žanro, ritminės ir melodinės tipologijos aspektais. Svarbu ir sudaryti bei nuolat tikslinti konkrečių dainavimo ypatybių makro- ir mikroelementų žemėlapius pagal įvairių minėtų parametų paplitimo ribas.

Podolės regionas žinomas kaip didžiausias Ukrainos etnografinis regionas. Čia yra žinoma daugybė liaudies dainų žanrų, įskaitant ir pačius seniausius. Visų pirma tai kalendorinės apeiginės dainos, skambančios svarbiausiomis žiemos (*колядки, цедрівки*), pavasario (*весняні заклички, хороводи, ігри та*

пісні), vasaros (*купальські, петрівки, жнивні*) ikikrikščioniškų ir krikščioniškų švenčių dienomis, kartu su apeiginiais rateliais (*хороводи*) glaudžiai susijusios su archajiškais ritualais iš žilos praeities. Jas čia visų pirma dainuoja ir apeigas atlieka merginos ir moterys. Vyrų balsai skamba tik kai kuriose žiemos ciklo kalendorinėse apeiginėse dainose. Pagrindiniai Čerkasų rajone mūsų užrašytų Podolės tradicijos dainų melodikos bruožai yra šie: (a) vienbalsės (monodinės) melodijos su heterofonijos epizodais; (b) vidutiniškai lėtas – artimas greitam tempas; (c) aiški ritminė–melodinė struktūra – viena melodinė nata vienam teksto skiemeniui; (d) būdingos 3–5 laipsnių melodinės dermės, kur pagrindinė derminė atrama tenka žemiausiam, pirmajam, laipsniui; (e) derminę melodijų sandarą gali pajavairinti apatiniai subsekundos arba subkvartos laipsniai.

Naddniprovanščinos regionas yra gana platus. Jis – pačiame geografiniame Ukrainos centre, išsidėstęs keletu Dnipro upės krantus siekiančių šalies administracinių rajonų ribose. Šių laikų Čerkasų rajono liaudies dainavimo tradicija šiame regione užima dominuojančią vietą (Kachor 2014, 147). Ekspedicijų metu pastebėta, kad Naddniprovanščinos etnografinio regiono dainavimo tradicijos muzikiniai ir stilistiniai bruožai yra šie: (a) harmoninė polifonija kaip pagrindinis tradicinio dainavimo stiliaus ypatumas, kur kiekvienas balsas yra nepriklausomas ir turi savo funkciją; (b) būdingas oktavinis „plonas balsas“ (*«тонкий голос»*) yra privalomas vestuvinių ir kai kurių žiemos ciklo kalendorinių apeiginių dainų melodikoje; (c) platus melodijų diapazonas – 5–6 ar net daugiau tonų apimties dermės; (d) vestuvinių dainų melodikos dermės yra siauresnės ir dažniausiai apsiriboja 3 laipsnių apimtimi; (e) jų atlikimo tempas lėtesnis negu Podolės tradicijoje.

Poltavščinos regionas driekiasi kairiojo Dnipro upės kranto teritorijoje ir garsėja ypač turtingomis ir unikaliomis liaudies dainavimo tradicijomis. Čia mūsų užrašytų dainų melodijos pasižymi šiomis stilistinėmis ypatybėmis: (a) atskirai išdainuojamos priebalsės (ritminė ornamentika), susidarant papildomiems skiemenims; (b) nuolatinis laisvas *rubato* tempas, ritminiai natų vienetai transkribuojant tokias melodijas tampa labai subjektyvūs; (c) nepastovi posmo eilučių sandara, laisvai papildant jas naujais skiemenimis; (d) kalendorinių apeiginių dainų muzikinės dermės apima platų kvintos–septimos diapazoną, galimi papildomi apatiniai subsekundos ar subkvartos tonai; (e) šių dainų muzikinė faktūra įvairuoja nuo unisono su heterofonijos elementais iki išvystyto daugiabalsumo su aiškiu funkcinio balsų pasiskirstymu; (f) visos apeiginės (kalendorinės ir vestuvinės) dainos palydimos oktaviniu aukštesniu balsu ypač aukštu registru; (g) kalendorinių apeiginių dainų posmai baigiami specifiniu trumpu, bet akcentuotu šūksniu aukštesn „*зукання*“; (h) ryškiai išsiskiria

pagrindinis viršutinis balsas, jam būdinga išradinga melodinė ornamentika, melizmatika (plačiau žr.: Pshenichkina 2019).

Detaliai Čerkasų srities apylinkėse mūsų surinktų tradicinių dainų melodikos bruožai aptariami atskiruose moksliniuose straipsniuose, skelbtuose Ukrainoje (Качор 2009; Качор 2014; Пшеничкіна 2015; Пшеничкіна 2016), anglų arba rusų kalbomis Lietuvoje (Пшеничкіна 2017; Pshenichkina 2019) ir Baltarusijoje (Пшеничкіна 2017b). Kiekviename jų mokslinės išvados yra liudijamos pluoštu natomis transkribuotų melodijų pavyzdžių.

Akademiko Ahatanhelo Krymskio keliais...

2017 metų vasarą mūsų buvo sumanyta ir įgyvendinta etnomuzikologinė ekspedicija akademiko Ahatanhelo Krymskio (1871–1942) keliais. Tai žymus XX amžiaus pradžios Ukrainos mokslininkas etnologas, orientalistas, filosofas, istorikas, filologas, literatūros kritikas, poetas ir romanistas, kurio kūrybinių yra išversta į daugelį kalbų, jie vertinami visame pasaulyje. Yra paskelbęs per 1 000 literatūros istorijos mokslo darbų (monografijų, vadovėlių, straipsnių) kalbotyros, folkloro, etnografijos ir kitų mokslų tematika (Пшеничкіна 2018, 83). Paradoksalu, tačiau šis garbingas ir jau gana pagyvenęs mokslininkas 1941 metais buvo suimtas, nepagrįstai apkaltinus antisovietine ir nacionalistine veikla, ir po šešių mėnesių mirė NKVD Kustanajaus lageryje, buvo palaidotas bendrame kape su kitais kaliniais. Tik 1957 metais reabilituotas, tačiau jo darbai buvo uždrausti iki pat 1965 metų. Šeima apie jo likimą nieko nežinojo beveik pusę amžiaus... (Пшеничкіна 2018, 84–85). Vienas svarbiausių A. Krymskio veikalų – išsami etnografinių studijų monografija „Zvenyhorodščina“ (žr. Кримський 2009). Tai istorinio Zvenyhorodo krašto (Čerkasų sritis), kur prabėgo mokslininko vaikystė ir jaunystė, etnografiniai ir dialektologiniai tyrimai, iki pat šių laikų išlikę 1930 metų rankraščiuose ir pirmą kartą išleisti tik 2009 metais. Iki šių studijų to krašto etninės kultūros paveldu bei dialektologija niekas nesidomėjo, taigi jo rankraščiai – unikalūs vietinės tautosakos ir etnografinių aprašų liudijimai (Пшеничкіна 2018, 84–85). Deja, šioje monografijoje pateikiami tik A. Krymskio užrašytų tradicinių dainų tekstai. Melodijų jis savo laiku neužrašė. Taigi mūsų ekspedicijos tikslai buvo gana ambicingi. Turėjome išsiaiškinti, ar jo prieš beveik šimtmetį aplankytuose kaimuose šiuo metu dar yra atsimenamos jo girdėtos ir paskelbtos dainos. Jeigu taip, kokios yra jų melodikos, ritmo, faktūros ypatybės, žanrai, eilėdara? Aktualu buvo palyginti jas su gretimo Čerkasų srities dešiniakrančio Dnipro upės regiono dainų bruožais, kartu nustatant bei patikslinant šių muzikinių tradicijų tarpusavio etnografinės ribas (Пшеничкіна 2018, 89–90).

Taigi 2017 metų liepos 7–9 dienomis aplankėme anuomet akademiko išvaikščiotus Ryžanivkos (*Рижанівка*), Vilchiveco (*Вільхивець*), Popivkos (*Попівка*), Myzynivkos (*Мизинівка*) ir Ozirnos (*Озірна*) kaimus. Pavyko užrašyti 357 apeigines dainas su jų melodijomis. Didžioji jų dalis – 232 – vestuvinės dainos, likusios 125 – kalendorinės žiemos (75), pavasario (9) ir kupolinės (40) dainos. Pavyko įrašyti tik vieną rugiapjūtės dainą (Пшеничкина 2018, 90). Nemaža jų dalis atitiko A. Krymskio užfiksuotų dainų tekstus. Išsami jų melodikos analizė šio straipsnio autorės yra pateikta atskirame straipsnyje (Пшеничкина 2018, 82–117), kur paskelbta ir pluoštas šių dainų melodijų.

Būdingas čia užrašytų vestuvinių, kupolinių ir kai kurių žiemos ciklo kalendorinių apeiginių dainų melodikos bruožas – daugiabalsėje faktūroje oktava aukščiau skambantis plonas balsas (Пшеничкина 2018, 91–92). Melodijų tempas – nepastovus, su dažnais sulėtinimais, pagreitinimais (Пшеничкина 2018, 93). Dermės – mažorinės (kvartos, kvintos arba sekstos apimties su subsekunda, subtercija ar subkvarta) ir minorinės (sekstos apimties su subsekunda ar subkvarta) (Пшеничкина 2018, 95).

Aptardami jau vien čia geriausiai išlikusias mūsų įrašytas senąsias vestuvinių dainų (jų tekstų A. Krymskis savo monografijoje yra paskelbęs bene daugiausia) melodijas, turime pripažinti didelę jų įvairovę ir nevienalytiškumą. Vienu atveju jos pasižymi Naddniprianščinos regiono tradicinių dainų bruožais (platus melodijų diapazonas, daugiabalsė heterofonija su būdingu oktaviniu melodijos pakartojimu aukštuoju balsu («тонкий голос»), lėtas ir nepastovaus pobūdžio tempas, gausi melizmatika). Kitu atveju aiškiai išsiskiria Rytų Podolės regiono tradicinio dainavimo stilistika (vienbalsė monodija, siauros apimties dermės, greitesnis ir stabilus tempas). Neišvengiamai tenka liudyti ir pereinamosios zonos dainų atlikimo tradicijas, kur konkrečiose melodijose galime išgirsti pačias įvairiausias aukščiau minėtų stilistinių atlikimo bruožų kombinacijas (Пшеничкина 2018, 97).

Dnipropetrovsko apylinkėse užrašyto muzikinio folkloro ypatybės

Kaip minėta, Dnipropetrovsko srities kaimuose tradicinės muzikos įrašai mūsų buvo daromi kartu su šio miesto M. Glinkos muzikos akademijos studentais. Šiame Ukrainos krašte buvo surengtos šešios etnomuzikologinės ekspedicijos. Autorinės šių įrašų teisės priklauso šios aukštosios mokyklos Folkloro laboratorijos fondams. Šio krašto dainų melodikos bruožai mano jau yra aptarti moksliniuose straipsniuose (žr. Пшеничкина 2016a; Пшеничкина 2020). Čia užrašytų tradicinių dainų melodika būdinga Žemutinės Padnieprės (Нижне

Подніпров'я) Stepių Ukrainos (Степова Україна) etnografinių regionų sandūrai. Tai iki šiol mažiausiai ištirta Ukrainos muzikinio folkloro teritorija. Daugkartinis persikėlėlių iš kitų regionų procesas, nevienalytė dabartinių gyventojų etninės kilmės įvairovė lėmė nevienareikšmišką ir daugiasluoksnę sociokultūrinę bei etnografinę šio krašto etninio paveldo sklaidos panoramą (Пшеничкина 2020, 72). Vertingiausi buvo 55–85 metų amžiaus pateikėjai, tiek gimę ir užaugę čia, tiek ir persikėlėliai iš kitų Ukrainos etnografinių regionų (Пшеничкина 2016a, 280).

Daugiausia čia pavyko užrašyti vėlesnės kilmės neapeiginių lyrinio pobūdžio dainų, kiek mažiau – šio žanro senesnio klodo pavyzdžių. Tai kaimo romansai, autorinės dainos, jų vertiniai iš rusiškojo tradicinių dainų repertuaro. Negausūs, tačiau ypač vertingi čia yra mūsų padaryti vyriškojo folkloro įrašai – kazokų, čiumakų, istorinės, rekrutų, karinės dainos (*козацькі, чумацькі, історичні, рекрутські, солдатські пісні*), šiuo metu jau dažniausiai pateiktos vietinių moterų balsais (Пшеничкина 2020, 72). Senasis kalendorinis-apeiginis repertuaras čia yra išsaugotas išskirtinai žiemos ciklo dainose. Tai archajiškos (sandara ir turiniu ikirikriščiioniškos, o vėliau – bažnytinės su atitinkamu siužetu ir muzikiniu stiliumi) koliažkos (*колядки*), ščedrивkos (*щедрівки*). Mūsų įrašytos pavasario–vasaros ciklo dainos – vesniankos, kupolinės (*веснянки, купальські пісні*) yra atklydusios iš kitų Ukrainos regionų ir saugomos pasyviojoje respondentų atmintyje arba įtraukiamos į vietinį folkloro repertuarą. Šeimos apeigų žanrus šiandien čia reprezentuoja įvairiais etapais atliekamos vestuvių dainos. Pačios vestuvinės apeigos, kažkada trukusios daugiau nei tris dienas, jau daugelį metų aktyvia forma neegzistuoja, tačiau pateikėjai jas atsimena geriau negu pačias dainas. Vaikų folkloro žanrams atstovauja žaidimai su priedainiais, lopšinės, kūdikių žaidinimai ir sakytinė ar smulkioji tautosaka. Linksmesnio turinio repertuarą papildo humoristinės, vaišių dainos (Пшеничкина 2020, 75).

Tradiciniai šokiai – polka, hopakas, kazačiokas, valsas, karapetas, krakoviakas, nariečenka, jabločka, fokstrotas, tango ir kiti. Muzikantai juos groja armonika ir būgneliu, dažniausiai pridainuodami. Vyriausi respondentai pavieniais atvejais dar prisimindavo tradicines kaimo kapelas, kuriose griežė du smuikai, didysis būgnas, klarnetas ir armonika (Пшеничкина 2020, 75).

Šiose ekspedicijose užrašyti būdingiausi muzikinio folkloro pavyzdžiai ir jų melodikos analizė yra paskelbti dviejuose moksliniuose šaltinių leidiniuose (žr. *Народні... 2016; Народні... 2019*).

Išvados

Dar ne visos čia aptariamoms mūsų ekspedicijų metu įrašytoms dainoms yra tinkamai inventorizuotos ir dokumentuotos. Šių įrašų gana daug ir išsamūs jų aprašai bei mokslinė analizė bus padaryta ateityje. Tolesnis jų kaupimas Ukrainoje karo akivaizdoje šiuo metu nėra lengvas. Kai kurios mūsų aplankytos gyvenvietės ar ištisos sritys dėl karo veikslių jau niekada nebebus tokios, kokias mes jas matėme aplankę savo ekspedicijų metu. Jos yra arba sugriautos, arba ištuštėjusios, jų gyventojams tapus karo pabėgėliais. Šiame kontekste mūsų įrašai tampa dar vertingesni.

Dabar planuojama esminį dėmesį skirti šiems įrašams tvarkyti, sisteminti, dainų poetiniams tekstams ir melodijoms transkribuoti, rankraštiniais šios medžiagos rinkiniams rengti. Tolesnis etapas – mokslinės šios medžiagos studijos regioniniu ir lyginamuoju aspektu, jų rinkinių bei analitinių tekstų publikavimas.

Visa tai neabejotinai leis patikslinti geografines ribas tarp atskirų Ukrainos etnografinių regionų, kuriuose tradicinio dainavimo stiliai yra unikalūs ir gana skirtingi. Neišvengiamai teks pripažinti ir pereinamųjų teritorijų egzistavimą, kur dainų bruožai yra sumišę ir atspindi keleto gretimų regionų muzikinio kultūros paveldo tradicijas.

Ypač svarbu nustatyti ir šių melodijų įrašų bei kilmės geografines koordinatas, kas leis žemėlapyje detaliai nurodyti kiekvieno melodinio tipo ir žanrinio pasiskirstymo zonas. Šiame darbo bare visų pirma atkreipsime dėmesį į kalendorinių ir šeimos apeiginių dainų paplitimo ribas.

Tikimės parengti ir išsamias lyginamąsias studijas slavų ir baltų muzikinio folkloro sąsajų plotmėje. Tam reikės sukaupti tikslinius ir geografiškai apibrėžtus muzikinio folkloro įrašų kodus, liudijančius tiek lietuviškų (visų pirma – Dzūkijos ir Rytų Aukštaitijos), tiek ukrainietiškių tradicinių dainų tekstų bei melodijų paraleles. Šiame kontekste nevalia pamiršti ir kaimyninių slavų tautų – lenkų ir baltarusių – etnomuzikologų darbų bei bendradarbiavimo su jais perspektyvų.

Visa tai leis mums visiems ir toliau bendradarbiauti tiek Ukrainos, tiek Lietuvos etnomuzikologijos mokslo labui.

Literatūra

- Pshenichkina 2019 – Halyna Pshenichkina. Ethnographic Regions in the Territory of Contemporary Cherkasy District by Features of Ritual Folk Songs. *Res humanitariae*, 25, 148–160.
- Качор 2009 – Галина Качор. *Експедиції на Черкащині. З досвіду архівної роботи. Динаміка фольклорного виконавства*. Рівне, 93–98.
- Качор 2014 – Галина Качор. Весільні пісні з рефреном «рано-рано» на Наддніпрянщині та Поліссі у їх структурному та стилістичному порівнянні. *Народна музика Волині та Полісся: проблеми дослідження і популяризації*. Рівне, 144–156.

- Кримський 2009 – Агатангел Кримський. *Звенигородщина. Шевченкова батьківщина з погляду етнографічного та діалектологічного: Відтворення авторського макету 1930 р.* Черкаси: Вертикаль, XVI+438 с.
- Народні... 2016 – *Народні пісні сучасної Дніпропетровщини. Музично-етнографічний збірник.* Випуск I. Томаківський район. Упоряд. Г. М. Пшенічкіна, А. Я. Любимова. Дніпро: Ліра. 56 с.
- Народні... 2019 – *Народні пісні сучасної Дніпропетровщини. Музично-етнографічний збірник.* Випуск II. Петропавлівський район. Упоряд. Г. М. Пшенічкіна, А. Я. Любимова. Дніпро: Ліра. 150 с.
- Пшенічкіна 2015 – Галина Пшенічкіна. Весільні тиради Правобережної Черкащини з 6–7-складовою основою: особливості компонування. *Проблеми етномузикології: науково-методичний збірник, 10.* Київ: НМАУ ім. П. І. Чайковського, 81–103.
- Пшенічкіна 2016 – Галина Пшенічкіна. Традиційні зимові наспіви Правобережної Черкащини: типологічна і географічна опозиція Наддніпрянщини і Поділля. *Проблеми етномузикології: збірник наукових праць, 11.* Київ: НМАУ ім. П. І. Чайковського, 62–76.
- Пшенічкіна 2016a – Галина Пшенічкіна. Музыкальная фольклористика юго-восточной Украины: научно-исследовательская деятельность Днепропетровской академии музыки им. М. Глинки. *Tradicija ir dabartis, 11,* 279–282.
- Пшенічкіна 2017 – Галина Пшенічкіна. Свадебные тирады со стихом 5+3 на Правобережной Черкащине. *Tradicija ir dabartis, 12,* 125–147.
- Пшенічкіна 2017a – Галина Пшенічкіна. Традиційні зимові мелодії у басейні верхньої Самари. *Проблеми етномузикології: збірник наукових праць, 12.* Київ: НМАУ ім. П. І. Чайковського, 90–101.
- Пшенічкіна 2017b – Галина Пшенічкіна. Мелотипология зимних обрядовых напевов правобережной Черкащины. *Весці Беларускай дзяржаўнай акадэміі музыкі, 30.* Мінск, 53–64.
- Пшенічкіна 2018 – Галина Пшенічкіна. «Звенигородщина» Агатангела Кримського та сучасні дослідження обрядової пісенності Правобережної Черкащини. *Проблеми етномузикології: збірник наукових праць, 13.* Київ: НМАУ ім. П. І. Чайковського, 82–117.
- Пшенічкіна 2020 – Галина Пшенічкіна. Современные исследования музыкального фольклора юго-восточной Украины сотрудниками лаборатории фольклора и этнографии Днепропетровской академии музыки имени М. Глинки. *История, теория и практика фольклора: сборник научных статей по материалам VI Международных научных чтений памяти Л. Л. Христиансена.* 1–3 ноября 2017 г. Саратов: Саратовская государственная консерватория имени Л. В. Собинова, 71–79.

Halyna Pshenichkina

RECORDINGS OF UKRAINIAN MUSICAL FOLKLORE IN LITHUANIA AND THEIR FEATURES

Summary

Together with my husband Professor Rimantas Sliužinskas, an ethnomusicologist from Klaipėda University (and since 2018 the Lithuanian Academy of Music and Theatre), I have systematically collected audio and video recordings

of traditional Ukrainian folklore since 2015, when we started to make numerous ethnomusicological expeditions to different ethnographic regions of Ukraine. In 2021, due to the coronavirus pandemic, our expeditions temporarily stopped, and since 24 February 2022, they have been suspended indefinitely, until the last Russo-fascist occupiers are removed from Ukraine. This material was initially stored in two collections in our digital archives, in Lithuania (Klaipėda), and in Ukraine (my homeland in Cherkasy). Since 2015, full copies of the collection have been stored in the Folklore Archives at the Institute of Lithuanian Literature and Folklore in Vilnius. That is how this unique archive of video and audio recordings of traditional Ukrainian musical folklore has found safety for the future.

I organised and participated in previous folklore expeditions in the period 2005 to 2015, visiting more than 500 villages in the Cherkasy, Dnipropetrovsk, Rivne, Chernihiv, Kyiv, Zhytomyr, Volyn, Lviv and Ivano-Frankivsk regions. After the outbreak of hostilities in Ukraine, we managed to successfully transport them to Lithuania together with a bundle of expeditionary notebooks. These personal recordings of mine are progressively being processed, and over time will also be transferred to the Institute of Lithuanian Literature and Folklore archives for safekeeping. In this article, we will present and discuss the recordings made since 2015, which are already stored in the archives of the Institute.

We visited mostly villages in the Cherkasy region. This region is notable for the mutual influence of distinct ethnographic areas, with different characteristics of traditional singing. Three different ethnographic regions of Ukraine are known in the central part of the River Dnipro area, characterised by their own folk singing traditions. The first is the Podolya region, with particularly archaic genres of folk songs and unique features of their musical stylistics. The other two are the ethnographic regions of Naddniprianshchyna and Poltavshchyna, with colourful and rich characteristics of traditional singing, where polyphonic folk singing traditions prevail. In the same way, we made ethnomusicological expeditions to the Dnipropetrovsk, Kharkiv and other ethnographic regions of Ukraine. The quantity of the data of all the collected materials is given in detail in this article.

Not all the songs discussed here and recorded during our expeditions have been properly inventorised and documented. These recordings are quite numerous, and a detailed scientific analysis of all of them will be done in the future. Due to the war, their further accumulation in Ukraine is currently not possible. Essential attention is now being planned for the documentation and systematisation of these records, the transcription of the poetic texts and melodies of particular songs, and the preparation of manuscript collections of this material.

The next stage is the scientific investigation of the material from a regional and comparative point of view, and the publication of the singing folklore material and analytical texts.

All this will undoubtedly allow us to clarify the geographical boundaries between the individual ethnographic regions of Ukraine, where the styles of traditional singing are unique and quite different. It is inevitable to recognise the existence of transitional areas, where the melodic features of the songs are mixed, and reflect the traditions of the musical cultural heritage of several neighbouring regions.

The determination of the geographical coordinates of the recordings and the origins of these melodies is particularly important, allowing for the detailed distribution of each melodic type and genre to be indicated on a map. In this work, we will first of all pay attention to the limits of the distribution of calendar and family ritual songs.

We also hope to prepare detailed comparative studies in the area of ties between Slavic and Baltic musical folklore. For this purpose, it will be necessary to accumulate targeted and geographically defined layers of musical folklore recordings, testifying to parallels between both Lithuanian (primarily Dzūkija and east Aukštaitija) and Ukrainian traditional song texts and melodies. In this context, we must not forget the work of ethnomusicologists from neighbouring Slavic nations, Poland and Belarus, and the prospects for cooperation with them.

All the audio and video recordings of local musical folklore mentioned in this article will allow us to continue our research work for the benefit of the future of both Ukrainian and Lithuanian ethnomusicology.